

מפי כהן

שיעורו השבועי של

מו"ר הרב שמעון כהן שליט"א

לעילוי נשמת מו"ח הרה"ג המקובל הרב אליהו עטייה זצ"ל

ספר יהושע

פרקים כ-כא

ערי המקלט וערי הלויים

ראשי פרקים:

חזרה על דיני עיר מקלט ♦ מדוע נאמרה פרשת ערי מקלט בלשון קשה? ♦ מה כתב יהושע בספר תורת אלקים? ♦ יהושע כתב את דברי הברית ♦ כשניגשים אל הקודש דרושה זהירות ♦ גם האדמה שותמה בתיקון ♦ הותרו שבטים לבוא זה בזה ♦ נוכחותם של הלויים בערי המקלט ♦ לא כהתה עינו ולא נס לחה ♦ פרשת עגלה ערופה ♦ לא נפל דבר

פרק כ

הפרשת ערי המקלט

"וידבר ה' אל יהושע לאמר: דבר אל בני ישראל לאמר תנו לכם את ערי המקלט אשר דברתי אליכם ביד משה: לנוס שמה רוצח מכה נפש בשגגה בבלי דעת והיו לכם למקלט מגאל הדם: ונס אל אחת מהערים האלה ועמד פתח שער העיר ודבר באזני זקני העיר והיא את דבריו ואספו אתו העירה אליהם ונתנו לו מקום וישב עמם: וכי ירדף גאל הדם אחריו ולא יסגרו את הרצח בידו כי בבלי דעת הכה את רעהו ולא שגא הוא לו מתמול שלשום: וישב בעיר ההיא עד עמדו לפני העדה למשפט עד מות הכהן הגדול אשר יהיה בימים ההם אז ישוב הרצח ובא אל עירו ואל ביתו אל העיר אשר נס משם: ויקדשו את קדש בגליל בהר נפתלי ואת שכם בהר אפרים ואת קרית ארבע היא חברון בהר יהודה: ומעבר לירדן וריחו מזרחה נתנו את בצר במדבר במישור ממטה ראובן ואת ראמת בגלעד ממטה גד ואת גולן בבשן ממטה מנשה: אלה היו ערי המועדה לכל בני ישראל ולגר הגר בתוכם לנוס שמה כל מכה נפש בשגגה ולא ימות ביד גאל הדם עד עמדו לפני העדה."

פרק כא

בקשת הלויים ערים לשבת

"ויגשו ראשי אבות הלויים אל אלעזר הכהן ואל יהושע בן נון ואל ראשי אבות המטות לבני ישראל: וידברו אליהם בשילה בארץ כנען לאמר ה' צוה ביד משה לתת לנו ערים לשבת ומגרשיהן לבהמתנו."

הפרשת הערים ללויים

"ויתנו בני ישראל ללויים מנחלתם אל פי ה' את הערים האלה ואת מגרשיהן: ויצא הגורל למשפחות הקהתי ויהי לבני אהרן הכהן מן הלויים ממטה יהודה וממטה השמעני וממטה בנימן בגורל ערים שלש עשרה:

ולבני קהת הנותרים ממשפחת מטה אפרים וממטה דן ומחצי מטה מנשה בגורל ערים עשר:

ולבני גרשון ממשפחות מטה יששכר וממטה אשר וממטה נפתלי ומחצי מטה מנשה בבשן בגורל ערים שלש עשרה:

לבני מררי למשפחתם ממטה ראובן וממטה גד וממטה זבולן ערים שתים עשרה: ויתנו בני ישראל ללויים את הערים האלה ואת מגרשיהן כאשר צוה ה' ביד משה בגורל.

ויתנו ממטה בני יהודה וממטה בני שמעון את הערים האלה אשר יקרא אתהו בשם: ויהי לבני אהרן ממשפחות הקהתי מבני לוי כי להם היה הגורל ריאשנה: ויתנו להם את קרית ארבע אבי הענוק היא חברון בהר יהודה ואת מגרשה סביבתייה: ואת שדה העיר ואת חצריה נתנו לכלב בן פנח באחזתו."

ערי הכהנים

"ולבני אהרן הכהן נתנו את עיר מקלט הרצח את חברון ואת מגרשה ואת לבנה ואת מגרשה: ואת יתר ואת מגרשה ואת אשתמע ואת מגרשה: ואת חלן ואת מגרשה ואת דבר ואת מגרשה: ואת עין ואת מגרשה ואת יטה ואת מגרשה את בית שמש ואת מגרשה ערים תשע מאת שני השבטים האלה:

וממטה בנימן את גבעון ואת מגרשה את גבע ואת מגרשה: את ענתות ואת מגרשה ואת עלמון ואת מגרשה ערים ארבע: כל ערי בני אהרן הכהנים שלש עשרה ערים ומגרשיהן."

ערי בני קהת

"ולמשפחות בני קהת הלויים הנותרים מבני קהת ויהי ערי גורלם ממטה אפרים: ויתנו להם את עיר מקלט הרצח את שכם ואת מגרשה בהר אפרים ואת גזר ואת מגרשה: ואת קבצים ואת מגרשה ואת בית חורן ואת מגרשה ערים ארבע:

וממטה דן את אלתקא ואת מגרשה את גבתון ואת מגרשה: את אילון ואת מגרשה את גת רמון ואת מגרשה ערים ארבע:

וממחצית מטה מנשה את תענך ואת מגרשה ואת גת רמון ואת מגרשה ערים שתים: כל ערים עשר ומגרשיהן למשפחות בני קהת הנותרים."

המקלט נפתחת בלשון 'דיבור', שהיא לשון קשה - 'וַיִּדְבֹר ה' אֶל יְהוֹשֻעַ לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר תָּנוּ לָכֶם אֶת עֲרֵי הַמַּקְלָט אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֵלֵיכֶם בְּיַד מֹשֶׁה⁴. בהמשך שם נחלקו רבי יהודה ורבנן מדוע נאמרה פרשת ערי מקלט ליהושע בלשון קשה. לפי דעה אחת, טעם הדבר הוא משום שנשתתה יהושע מלהפריש את ערי המקלט מיד לאחר חלוקת ארץ ישראל, עד שאמר לו הקב"ה, ולפי הדעה האחרת, טעם הדבר הוא מפני שמצוות הפרשת ערי מקלט היא מצוה מן התורה, ומכיוון שבספר יהושע לא נכתבה שום מצוה לקיים דבר מן התורה חוץ מזו, שינה הכתוב מלשונו בכל הספר, ונאמר 'וידבר'⁵.

מה כתב יהושע ב'ספר תורת אלקים'?

מיד לאחר מכן מביאה הגמרא מחלוקת תנאים נוספת בענין פסוקים שכתב יהושע, וזאת בעקבות הנאמר בסוף ספר יהושע: "וַיִּכְתֹּב יְהוֹשֻעַ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּסֵפֶר תּוֹרַת אֱלֹקִים וַיִּקַּח אֶבֶן גְּדוֹלָה וַיִּקְיֶמָהּ שָׁם תַּחַת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר בְּמִקְדָּשׁ ה'⁶. לא נתבאר מה הם הדברים שכתב יהושע, ונחלקו בזה רבי יהודה ורבי יהושע. לפי דעה אחת מדובר בשמונת הפסוקים האחרונים בתורה, שנכתבו לאחר פטירתו של משה. ולפי הדעה האחרת מדובר בפרשת ערי המקלט.

הגמרא שואלת על המאן דאמר האחרון, מה כוונת הכתוב שכתב יהושע 'בספר תורת אלקים', הרי יהושע כתב את פרשיית ערי המקלט בספרו ולא בתורה. ומבארת, שכוונת הכתוב לומר, שיהושע כתב בספרו את פרשיית ערי המקלט הכתובה כבר 'בספר תורת אלקים'. ועל כך יש להוסיף כי שתי הלכות בהלכות ערי מקלט נלמדו מפסוקי פרקנו - עיר שרובה רוצחים אינה קולטת, ועיר שאין בה זקנים אינה קולטת⁷.

יהושע כתב את דברי הברית

"ה'ערוך לנר"⁸ מקשה: כיצד ניתן לומר שהמילים 'ויכתוב יהושע את הדברים האלה בספר תורת אלקים' שבסוף ספר יהושע, מוסבות על פרשת ערי המקלט שנכתבה בפרק כ'?

ועוד: מפשט הפסוקים נראה יותר שמדובר על דברי הברית הנזכרים בסוף ספר יהושע שם.

לאור זאת מפרש ה'ערוך לנר', שמה שנאמר 'את הדברים האלה', זה מכוון לדברי הברית, והמחלוקת בין רבי יהודה לרבי נחמיה היא על המילים 'בספר תורת אלקים' שהן יתור לשון ולכן דרשו שהן מוסבות על שמונת הפסוקים או על פרשת ערי המקלט.

כשניגשים אל הקודש דרושה זהירות

חשבת לומר, שהחזרה על פרשיית ערי מקלט בספר יהושע באה כהקדמה לשיבת ארץ ישראל ללמדנו כמה גדולה קדושת הארץ.

ערי בני גרשון

"ולבני גרשון ממשפחת הלויים מחצי מטה מנשה את עיר מקלט הרצח את גולן בבשן ואת מגרשה ואת בעשתרה ואת מגרשה ערים שתיים:

וממטה יששכר את קשיון ואת מגרשה את דברת ואת מגרשה: את ירמות ואת מגרשה את עין גנים ואת מגרשה ערים ארבע:

וממטה אשר את משאל ואת מגרשה את עבדון ואת מגרשה: את חלקת ואת מגרשה ואת רחב ואת מגרשה ערים ארבע:

וממטה נפתלי את עיר מקלט הרצח את קדש בגליל ואת מגרשה ואת חמת דאר ואת מגרשה ואת קרתן ואת מגרשה ערים שלש: כל ערי הגרשני למשפחתם שלש עשרה עיר ומגרשיהן".

ערי בני מרי

"ולמשפחות בני מרי הלויים הנותרים מאת מטה זבולן את יקנעם ואת מגרשה את קרתה ואת מגרשה: את דמנה ואת מגרשה את נהלל ואת מגרשה ערים ארבע:

וממטה גד את עיר מקלט הרצח את רמת בגלעד ואת מגרשה ואת מחנים ואת מגרשה: את חשבון ואת מגרשה את יעזר ואת מגרשה כל ערים ארבע: כל הערים לבני מרי למשפחתם הנותרים ממשפחות הלויים ויהי גורלם ערים שתיים עשרה: כל ערי הלויים בתוך ארצות בני ישראל ערים ארבעים ושמנה ומגרשיהן: תהיינה הערים האלה עיר עיר ומגרשיה סביבתיה כן לכל הערים האלה".

קיום הבטחת ה'

"וַיִּתֵּן ה' לְיִשְׂרָאֵל אֶת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַתַּת לְאַבְרָם וְיִרְשֶׁהָ וַיֵּשְׁבוּ בָהּ: וַיִּנַּח ה' לָהֶם מִסְבִּיב כָּלֵל אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָם וְלֹא עָמַד אִישׁ בְּפִנְיָהֶם מִכָּל אֲיִבֵיהֶם אֶת כָּל אֲיִבֵיהֶם נָתַן ה' בְּיָדָם: לֹא נָפַל דָּבָר מִכָּל הַדְּבָר הַטוֹב אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל הַכֵּל בָּא".

חזרה על דיני עיר מקלט

פרקים כ' ו-כ"א עוסקים בשתי מצוות שהגיע הזמן לקיימן בתום פרשת ההנחלה והחלוקה - מצוות הפרשת ערי מקלט ומצוות מתן ערים ללויים, כאשר ערי המקלט נמנות אף הן בערי הלויים וערי הלויים אף הן קולטות את הרוצחים בשגנה. על מצוות הפרשת ערי מקלט נצטוונו לראשונה בסוף ספר במדבר, בפרשת מסעי¹, ופעם נוספת, בתוספת פרטים, בספר דברים, בפרשת שופטים², וגם על מצוות מתן ערים ללויים נצטוונו כבר בפרשת מסעי, ואף על פי כן ישנה אריכות דברים בדיון ערי המקלט ובמצוות הפרשת ערים ללויים בספר יהושע. החזרה על דיני עיר מקלט בספר דברים, באה כהכנה לקראת כניסת בני ישראל לארץ ישראל.

מדוע נאמרה פרשת ערי מקלט בלשון קשה?

הזכרנו בשיעור הקודם את דברי הגמרא במכות³ אודות פרשת ערי המקלט שבספר יהושע שנכתבה בלשון עזה, שהרי בכל ספר יהושע נאמרה לשון 'אמירה', שהיא לשון רכה, ואילו פרשת ערי

¹ במדבר לה, ט-לד.

² דברים יט, א-ג.

³ מכות י"ב.

⁴ יהושע כ, א-ב.

⁵ ראה מהרש"א בחידושי אגדות מכות י"ב ד"ה מפני.

⁶ יהושע כד, כו.

⁷ מכות י"א.

⁸ ערוך לנר מכות שם.

הותרו שבטים לבוא זה בזה

חז"ל אומרים במסכת תענית¹¹, שאחת מהסיבות לכך שחמישה עשר באב נקבע כיו"ט היא, שביום זה הותרו שבטים לבוא זה בזה. בתורה נאמר: "וְכָל בֵּית יִרְשָׁת נְחֻלָּה מִמְטוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאֶחָד מִמְשַׁפְּחַת מִטָּה אָבִיהָ תִּהְיֶה לְאִשָּׁה... וְלֹא תִסָּב נְחֻלָּה מִמְטָה לְמִטָּה אַחַר כִּי אִישׁ בְּנִחְלָתוֹ יִדְבְּקוּ מִטוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"¹². והיינו, שבנות שירשו את נחלת אביהן [במקרה שאין בנים שיכולים לרשת], עליהן להינשא דווקא לבני השבט של אביהן, ואסור להן להינשא לבני שבט אחר, כדי שלא תסוב נחלה ממטה למטה. ובחמישה עשר באב עמדו חכמים והתירו את הדבר, ואמרו שדבר זה, שבנות שירשו נחלה צריכות להינשא רק לבני שבטן, נהג רק בדור באי הארץ, ומכאן ואילך מותר לבנות יורשות נחלה לינשא לבני שבט אחר.

בשבלים הראשונים של בנין האומה נדרשה שמירה על השבטיות, ולכן לא הותרו שבטים לבוא זה בזה, כל שבט נדרש לבירור והעצמה אישית כדי לחזק את הצביון ולהכיר את המגמה שצריכה להופיע דרכו.

הכניסה לארץ ישראל דרשה שימוש בכלים שמהווים צמצום ותחומים כל שבט לגבולו מבחינה גיאוגרפית, ובדומה לזה ישנה הגבלה וקביעת גבולות ברורים גם ברמה הרוחנית. כאשר מגיעים לארץ החיים יש צורך להתחיל בהפרשת ערי מקלט, ובכך לבצר את החיים ולחנך לזהירות יתירה בכל הנוגע לחיי אדם. זהירות זו תייקר את החיים ותביא להכרה רחבה בערכם בפרט בארץ החיים בה זוכים ישראל לממש את סגולתם ולהגיע לדרגות הרוחניות העליונות ביותר.

נוכחותם של הלויים בערי המקלט

שבט הלויים, שבהם כלולה גם משפחת הכהנים, עקב מעלתם הרבה מפאת תפקידם המיוחד לשרת בקודש לפני ה', אין להם חלק ונחלה מסוימת בארץ כאשר אחיהם השבטים, ולכן נצטוו ישראל להפריש להם מחלקם ארבעים ושתיים ערים, ומלבדן יופרשו עבורם שש ערי המקלט. נוכחותם של הלויים בערי המקלט מהווה תיקון לפגם החמור של אותם רוצחים בשגגה שבורחים לערי המקלט, ומתוך קרבתם אל שבט הקדושה הם מתעלים ושבים בתשובה שלמה על המעשה החמור שיצא מתחת ידם.

לא כהתה עינו ולא נס לחה

בתוך שמונת הפסוקים האחרונים בתורה נאמר: "וּמִשָּׁה בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בָּמָתוֹ לֹא כָהָתָה עֵינָיו וְלֹא נָס לַחָה"¹³. עד יומו האחרון היה משה בשיא כוחו ונראה היה צעיר לימים. למעשה לא היתה סיבה נראית לעין לפטירתו, הוא היה בריא בגופו ובנפשו וכוחו היה במתניו, אם כן מה גרם למיתתו?

הגמרא בחולין¹⁴ דורשת:

"משה מן התורה מנין? 'בשגם הוא בשר' (בראשית ו, ג)."

כשניגשים אל הקודש דרושה זהירות. מי שניגש אל הקודש באופן שאינו ראוי עלול להיפגע ח"ו.

כך היה אצל בני אהרן, שבשעה ששמחת חנוכת המשכן וחינוך הכהנים לעבודתם הגיעה לשיאה פגעה בהם מידת הדין. היו אלה אנשים גדולים, המובחרים שבעם ישראל, וכל כוונתם היתה להוסיף אהבה על אהבה מתוך שראו את אהבת ה' לישראל. נדב ואביהוא לקחו אש זרה ונכנסו לקדש הקדשים להקטיר עליה קטורת, ובכך פגמו. גם בעת התלהבות גדולה לעבוד את ה' ולהתקרב אליו, יש להיזהר לעשות את הכל אך ורק על פי ההלכה, וככל שנכנסים יותר אל הקודש פנימה כך הסכנה גדולה יותר.

בספר שמואל⁹ מסופר כי לאחר כיבוש עיר דוד חפץ דוד להעלות את ארון ברית ה' מבית אבינדב אשר בגבעה. מימי מלחמת ישראל עם פלשתים, הארון לא היה באוהל מועד, והנה סוף סוף שב הארון למקומו הטבעי. שמו את הארון על עגלה חדשה, ודוד וכל ישראל היו שמחים ומשחקים לפני ה' בכינורות, בנבלים ובתופים.

בשעה שהמסע הגיע לגורן נכון חשב עוזה - שנמנה עם קהל המלווים - כי הארון המונח על העגלה עומד ליפול והזדרז לתמוך בארון. הנגיעה בארון ברית ה' הביאה למותו המידי של עוזה בעיצומה של השמחה, ומתוך צער על האסון שנגרם נקרא שם המקום 'פרץ עוזה'. כתוצאה ממות עוזה חשש דוד להעלות את ארון ה' לירושלים ובחר להטותו לבית עובד אדום הגיתי, ושם היה מונח שלושה חודשים.

הר"ק שם מבאר, שדוד והעם שגו בשעה שהניחו את הארון על עגלה ולא נשאו אותו על הכתפיים, כי נאמר בתורה "כִּי עֲבַדְתָּ הַקֹּדֶשׁ עֲלֵהֶם בְּכַתֵּף יִשְׂאוּ"¹⁰, ולכן הראה להם הקב"ה קדושת הארון בשני אופנים: בשמיטת הבקר, ובמות עוזה. דוד חשב כי במדבר היה המשכן נישא בעגלות, וכדי להבדיל את הארון מכלי המשכן נשאוהו בכתף להראות גודל קדושתו, ולהבדילו מכלי המשכן. אבל עתה שכבר לא היה קיים המשכן, חשב כי לא יהיה חטא אם ישאוהו בעגלה, ובזה טעה ועל ידי כך נגרם מותו של עוזה.

לאור זאת נראה לומר, כי פרשיית ערי המקלט נשנית בספר יהושע כתמרוור אזהרה מהדהד: "זהירות, נכנסים אל הקודש!".

גם האדמה שותפה בתיקון

מלבד זאת, פרשיית ערי המקלט מלמדת אותנו שגם האדמה שותפה בתיקון הרוחני של האומה. חלוקת הארץ לנחלות מעניקה חיים לכל שבט מישראל באשר הוא. מיקומו של כל שבט על אדמת ארץ ישראל מכון לתכונות אופיו וליעדיו הרוחניים. וכדי להבטיח את החיים על אדמת הקודש ולשמור על סדרי החיים של יושביה באה פרשיית ערי המקלט. אדמת ארץ ישראל מהווה חלק מתהליך התשובה של ישראל.

¹¹ תענית ל ע"ב.

¹² במדבר לו, ח-ט.

¹³ דברים לד, ז.

¹⁴ חולין קלט ע"ב.

⁹ שמואל ב' פרק ו.

¹⁰ במדבר ז, ט.

יוצאים חמישה חכמים מבית הדין הגדול שבירושלים ומודדים את המרחק מההרוג אל הערים הקרובות אליו.

לאחר שנודעה העיר הקרובה ביותר אל ההרוג, קוברים את ההרוג במקומו, וזקני העיר הסמוכה ביותר אל ההרוג מביאים עגלה שלא נעשתה בה כל עבודה, יורדים אל נחל ששותף בחזקה וחותרים את ראש העגלה בסכין מעורפה, רוחצים את ידיהם ואומרים: "ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו"¹⁶, והכהנים אומרים: "כפר לעמך ישראל אשר פדית ה' ואל תתן דם נקי בקרב עמך ישראל"¹⁷.

מקיימים מעמד שלם, שמלמד את כל הסובבים כמה גדול ערך חייו של יהודי. כשנמצא חלל באדמת ארץ ישראל ולא נודע מי הכהו, מת גם חלק מן הארץ, והנחל שבו נערפה העגלה אסור בזריעה ועבודה לעולם¹⁸.

מעניין הדבר, שגם בפרשיה זו המתמודדת עם מקרה של מוות בארץ החיים, הכהנים בני שבט לוי מקבלים תפקיד מרכזי.

לא נפל דבר

פרק כ"א מסתיים במילים "לא נפל דבר מכל הדבר הטוב אשר דבר ה' אל בית ישראל הכל בא". בדרך כלל השימוש בשורש נ.פ.ל. הוא בהקשרים שליליים, אך כאן בא שורש זה במובן חיובי מאד - הבטחות ה' לעמו נתקיימו במלואן על הצד הטוב ביותר, לא נפל מהן דבר.

כלומר, נרמז שעתיד להיות משה רבנו, הרבה לפני שמשה מוזכר במפורש בתורה, שכן נאמר: "בשגם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה", 'בשגם' בגימטריה 345 כגימטריה של 'משה', ונרמז שימיו של משה יהיו מאה ועשרים שנה.

משה רבנו השלים ימיו עד תום, והגם שעמד בשיא כוחו עד יומו האחרון נפטר לבית עולמו להודיע כי העולם עדיין לא הגיע לתיקונו ועדיין לא סרה טומאת המוות.

בדומה לזה, גם הפרשת ערי המקלט מציינת כי עדיין לא סר מר המוות מן העולם, ועדיין זקוקים אנו לערי מקלט לקליטת רוצחים בשגה.

הבנה זו מחזירה אותנו למחלוקת התנאים בעקבות הנאמר בסוף ספר יהושע: "ויכתב יהושע את הדברים האלה בספר תורת אלקים ויקח אבן גדולה ויקימה שם תחת האלה אשר במקדש ה"¹⁵. הזכרנו בהתחלה כי לא נתבאר מה הם הדברים שכתב יהושע, ונחלקו בזה רבי יהודה ורבי יהושע. לפי דעה אחת מדובר בשמונת הפסוקים האחרונים בתורה, שנכתבו לאחר פטירתו של משה. ולפי הדעה האחרת מדובר בפרשת ערי המקלט. לפי שתי הדעות, הסוגיה שמתבררת כאן היא תיקון המוות בעולם.

פרשת עגלה ערופה

פרשת עגלה ערופה מעמידה אותנו על ערך החיים. כשמוצאים בארץ ישראל יהודי הרוג מוטל על הארץ ולא נודע מי הרגו,

¹⁶ דברים כא, ז.

¹⁷ דברים כא, ח.

¹⁸ ראה רמב"ם הלכות רוצח י, ט. ובהלכה א שם מצוין כי דין עגלה ערופה נוהג רק בארץ ישראל ובעבר הירדן.